

УДК 373.5.016:54

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.7>**С. Ю. Гунбіна**методист,
вчитель фізики і математики
Харківського республіканського ліцею-інтернату спортивного профілю**О. Г. Марченко**кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач математики
Харківського республіканського ліцею-інтернату спортивного профілю**О. М. Зеленська**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розкрито зміст ключових компетентностей здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю. Доведено, що компетентнісний підхід в освіті визначає діяльнісний аспект всебічного розвитку особистості, формування її готовності до вирішення різного роду проблемних ситуацій. З огляду на вимоги державних нормативно-правових актів і узагальнення наукових положень компетентність охарактеризована як особистісна характеристика, яка інтегрує динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, вмінь, інших рис, що визначають здатність особи успішно провадити подальшу навчальну та майбутню професійну діяльність.

Систему ключових компетентностей становлять володіння державною та рідною мовами, здатність до спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, вміння вчитися упродовж життя, ініціативність, підприємливість, соціальна, громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність, здоровий спосіб життя. Ключові компетентності підтримані предметними компетентностями особистості: комунікативною, літературною, художньо-мистецькою, міжпредметною, естетичною, природничо-науковою, математичною, проектно-технологічною, інформаційно-комунікаційною, суспільствознавчою, історичною, здоров'язбережувальною.

Висвітлено шляхи та результати формування мовно-літературної компетентності як готовності вирішувати проблеми особистісного і суспільного характеру, виражати думки та почуття, транслювати культурні та духовні цінності, норми, які регулюють соціально-комунікативні відносини між представниками різних статей, поколінь, націй, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості. Обґрунтована значна роль іншомовної компетентності здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю, які беруть участь у міжнародних спортивних змаганнях і зборах. Особливого значення набуває формування базових компетентностей у сфері природничих наук, екології, здоров'язбережувальних технологій.

Показано, що формування ключових компетентностей особистості підтримується системною передачею знань, вмінь, способу мислення в контексті реалізації змісту певної освітньої галузі. Визначено можливості навчальних предметів щодо формування ключових компетентностей. Доведено, що наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» підсилює ключові компетентності здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю шляхом набуття екологічної грамотності та здоров'язбережувальної компетентності, які полягають у сформованості навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до його стану, свідомого вибору здорового способу життя, позиції стосовно зловживання алкоголем, тютюновими виробами, розвитку фізичної культури особистості, її готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій і захисту України.

Ключові слова: здобувач освіти, спеціалізована освіта, спортивний профіль, ключова компетентність, наскрізна лінія, освітній ресурс.

Постановка проблеми. Освітня діяльність поряд із заняттями спортом вищих досягнень висуювають підвищені вимоги до здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю. Мотиваційно-

ціннісну, когнітивну, діяльнісно-рухову основу їхнього включення в реальну фізкультурно-спортивну практику становить усвідомлене ставлення до занять фізичною культурою та спортом,

творче засвоєння цінностей здорового способу життя та розуміння його значення у всебічному розвитку особистості, потреба в регулярних заняттях фізичними вправами та спортом, засвоєна система знань, що пов'язані з теоретичними, методичними й організаційними основами фізичної культури та спорту, оволодіння руховими вміннями і навичками, розвиток й удосконалення психофізичних можливостей, якостей і властивостей особистості.

Крім психофізичної готовності випускників закладу спеціалізованої освіти спортивного профілю до подальших занять спортом вищих досягнень, необхідно зорієнтувати їх на свідомий вибір професії, реалізацію соціальної ролі, навчання упродовж життя. У зв'язку з цим О. Ажиппо зазначає, що «не можна допустити, щоб класний спортсмен, закінчивши активні заняття спортом і віддавши йому ті роки, виявлявся як би за бортом життя» [1]. Тому освітній процес у закладі спеціалізованої освіти спортивного профілю має бути спрямований не тільки на проведення навчально-тренувальних занять за відповідними видами спорту, а й на формування та розвиток ключових компетентностей, визначених Державними стандартами базової та повної середньої освіти [2; 3].

Мета статті полягає у визначенні змісту ключових компетентностей здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю та виявленні потенціалу відомчого закладу щодо їх формування.

Виклад основного матеріалу. У Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» [4; 5] наголошується, що заклади освіти, в тому числі спеціалізованої освіти спортивного профілю, мають готувати конкурентоспроможних, успішних випускників, здатних до творчого самовираження у професії та соціальному житті. Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань: дотримання принципу життєвої доцільності та функціональності освіти; зміщення акцентів із засвоєння вузькопредметних знань на вироблення загальнонавчальних вмінь і здатності використовувати їх у проблемних ситуаціях; активізація ролі самостійного навчання, що сприяє формуванню суб'єктної позиції здобувача освіти, який володіє навичками критичного та творчого мислення.

З позицій особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів зазначена «динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, вмінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» охарактеризована як компетентність» [6; 7].

У педагогічній теорії та практиці компетентності прийнято поділяти на ключові, предметні, міжпредметні [8]. Так, ключові, або базові компетентності визначають успішність особистості у навчанні,

професійній діяльності, суспільному житті. Вони необхідні у процесі життєдіяльності, виробленні дбайливого ставлення до власного здоров'я та способу життя, довілля, підтримання гармонійної цивілізованої взаємодії молодого людини з природою, поважного ставлення до родини й сімейних цінностей. Ключові компетентності означають здатність особистості до свідомого життєвого вибору, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, громадянську активність, інтеграцію до суспільства, соціалізацію. Особливе місце в системі ключових компетентностей посідає прагнення до самовдосконалення, самореалізації.

За типовою освітньою програмою до ключових компетентностей належить володіння державною (і рідною) мовою, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, вміння вчитися упродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна і громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя.

До предметних (галузевих) компетентностей належать комунікативна, літературна, мистецька, міжпредметна, естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна, інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична, здоров'язбережувальна.

Формування ключових компетентностей особистості підтримується системною передачею знань і вмінь в межах певної освітньої галузі: мови та літератури, суспільствознавства, мистецтва, математики, природознавства, технологій, основ здоров'я і фізичної культури. Так, відповідно до мети та завдань, визначених у Державному стандарті середньої освіти, структура мовно-літературної компетентності включає мовний і літературний структурний компоненти. Мовний складник має бути реалізований у мовленнєвій, мовній, соціокультурній, діяльнісній наскрізних лініях змісту освіти. Мовленнєва лінія забезпечує формування мовленнєвої компетентності шляхом формування та удосконалення вмінь і навичок здобувачів освіти в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі), а також готовності розв'язувати проблеми особистісного і суспільного характеру. Мовна лінія передбачає засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів.

Соціокультурна лінія інтегрує культурні та духовні цінності, норми, що регулюють соціально-комунікативні відносини між статями, поколіннями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку здобувачів освіти. Діяльнісна (стратегічна) лінія передбачає формування навчальних вмінь і навичок, опанування

стратегіями, що визначають мовленнєву діяльність, соціально-комунікативну поведінку здобувачів освіти, спрямовуються на виконання навчальних завдань і розв'язання життєвих проблем.

Зміст літературного компонента мовно-літературної компетентності охоплює емоційно-ціннісну, літературознавчу, загальнокультурну, компаративну змістові лінії. Емоційно-ціннісна лінія забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів української, світової літератури, а також літератур національних меншин, формування світогляду, національної свідомості, моралі та громадянської позиції. Зміст літературної освіти з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти становлять художні твори, літературні явища і факти, що відбиває їх ідейно-естетичну своєрідність і значущість в історії української і світової культури, встановлює зв'язки між різними національними літературами, літературою і фольклором, літературою і міфологією, літературою і філософією, літературою та іншими видами мистецтва, передбачає обсяг загальних теоретичних понять, необхідних для розуміння літератури як мистецтва слова, формування вмінь аналізувати та інтерпретувати художні твори в різних аспектах.

Засвоєння літературного компонента сприяє залученню здобувачів освіти до надбань вітчизняного і світового письменства, розвитку стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до художньої літератури протягом життя, збагаченню духовно-емоційного досвіду, формуванню загальної культури, підвищенню рівня володіння українською, іноземними мовами та мовами національних меншин.

Когнітивно-діяльнісну основу мовно-літературної компетентності становлять вміння ставити запитання і розпізнавати проблему; міркувати, робити висновки на основі інформації, поданої в різних формах (у текстовій формі, таблицях, діаграмах, графіках); розуміти, пояснювати і перетворювати тексти задач (усно і письмово), грамотно висловлюватися рідною мовою; доречно та коректно вживати в мовленні термінологію з окремих предметів, чітко, лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень; уникати невнормованих іншомовних запозичень у спілкуванні за тематикою окремого предмета; поповнювати свій словниковий запас; розуміти важливість чітких і лаконічних формулювань. Сформована мовно-літературна компетентність передбачає мовленнєву та читацьку культуру, комунікативну здатність, літературну обізнаність, гуманістичний світогляд, ціннісні орієнтації, національний світогляд, високу мораль, активну громадянську позицію, естетичний смак.

Визначені складники мовної компетентності формуються у процесі навчання таких предме-

тів: «Українська мова» (6-11 класи), «Англійська мова» (6-11 класи). Літературна компетентність формується засобами «Української літератури» (6-11 класи), «Зарубіжної літератури» (6-11 класи). Зауважимо, що вивчення української літератури сприяє вихованню любові до народу, його мови, звичаїв, національних традицій, культури, розумінню світової та національної історії, проблем сьогодення, розвитку інтелектуальних, духовних і естетичних цінностей. Вивчення літератур національних меншин сприяє усвідомленню розмаїття культурного багатства нашої держави, а світової літератури – залученню здобувачів освіти до загальнолюдських цінностей, вихованню толерантного ставлення до різних народів, народностей, рас і культур.

Участь здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю у міжнародних змаганнях, чемпіонатах Європи, світу, олімпійських іграх потребує формування їхньої іншомовної компетентності, яка полягає у здатності здійснювати спілкування під час спортивних змагань і зборів, причому не тільки в межах тем, ситуацій, визначених чинною навчальною програмою, але й у спортивній сфері, міжособистісному спілкуванні. Зазначена здатність вимагає сформованих вмінь розуміти на слух зміст усних повідомлень; читати і розуміти тексти різних жанрів і видів; здійснювати спілкування в письмовій формі відповідно до поставлених завдань; використовувати за потреби невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів; ефективно взаємодіяти з іншими усно, письмово та за допомогою засобів електронного спілкування; критично оцінювати інформацію та використовувати її для різних потреб; висловлювати свої думки, почуття та ставлення; адекватно використовувати досвід, набутий у вивченні рідної мови та інших навчальних предметів, розглядаючи його як засіб усвідомленого оволодіння іноземною мовою; обирати й застосовувати доцільні комунікативні стратегії відповідно до різних потреб; ефективно користуватися навчальними стратегіями для самостійного вивчення іноземних мов.

Володіння державною (і рідною) мовою, спілкування іноземною мовою є виявами комунікативної компетентності, яка пов'язана з такою ключовою особистісною характеристикою, як обізнаність і здатність до самовираження у сфері культури, що виражається в уміннях грамотно і логічно висловлювати свою думку, аргументувати та вести діалог, враховуючи національні та культурні особливості співрозмовників і дотримуючись етики спілкування та взаємодії; враховувати художньо-естетичний складник при створенні продуктів своєї діяльності (малюнків, текстів, схем); культурній самоідентифікації, повазі до культурного розмаїття у глобальному суспільстві; усвідомленні

впливу окремого предмета на людську культуру та розвиток суспільства.

Сформована математична компетентність є важливою характеристикою здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю, оскільки забезпечує продуктивну життєдіяльність особистості в сучасному інформаційному просторі, успішне оволодіння знаннями з інших освітньо-наукових галузей, реалізацію пізнавальних психічних процесів як основи інтелектуального розвитку, культури мислення, інформаційної грамотності. Математична компетентність передбачає знання, розуміння математичної сутності, вільне оперування поняттями «число», «вираз», «дріб», «рівняння», «нерівність», «функція».

Акціонально-діяльнісну базу математичної компетентності становлять вміння оперувати текстовою та числовою інформацією; встановлювати відношення між реальними об'єктами навколишньої дійсності (природними, культурними, технічними); розв'язувати задачі, зокрема практичного змісту; будувати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; прогнозувати в контексті навчальних і практичних задач; використовувати математичні методи у життєвих ситуаціях; усвідомлювати значення математики для повноцінного життя в сучасному суспільстві, розвитку технологічного, економічного й оборонного потенціалу держави, успішного вивчення інших предметів. Формування математичної компетентності забезпечується вивченням навчальних предметів «Алгебра» (6-11 класи), «Геометрія» (6-11 класи). Навчальними ресурсами є підручники, збірники задач, що моделюють реальні життєві ситуації, мультимедійні засоби.

Для актуалізації та розвитку особистого психофізичного потенціалу здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю важливим є набуття природничо-наукових компетентностей. Основними когнітивними характеристиками сформованих природничо-наукових компетентностей є знання законів і закономірностей природи, екологічне ставлення до природи та природокористування, екологічна етика, усвідомлення значення природничо-наукових знань у житті людини та їх ролі у суспільному розвитку, знання рівнів і форм організації живої і неживої природи. Підтримуючим для формування зазначених компетентностей є зміст навчальних предметів «Географія» (6-11 класи), «Біологія» (6-11 класи), «Фізика» (7-11 класи), «Хімія» (7-11 класи), «Астрономія» (11 клас). Освітнім ресурсом є складання графіків і діаграм, які ілюструють функціональні залежності результатів впливу людської діяльності на природу.

За сучасних умов будь-якій особі необхідна сформована інформаційно-комунікаційна компетентність, сформованість якої виявляється в

наявності вмінь структурувати дані; діяти за алгоритмом і складати їх; визначати достатність даних для розв'язання задачі; використовувати різні знакові системи; знаходити інформацію та оцінювати її достовірність; доводити істинність тверджень; критичному осмисленні інформації та джерел її отримання; усвідомленні важливості інформаційних технологій для ефективного розв'язання математичних задач. Навчальними ресурсами є візуалізація даних, побудова графіків і діаграм за допомогою програмних засобів.

Для представників командних видів спорту важливим є набуття вмінь співпрацювати в команді, виділяти та виконувати власну роль у командній роботі; висловлювати власну думку, слухати і чути інших, оцінювати аргументи та змінювати думку на основі доказів; аргументувати та відстоювати свою позицію. Зазначені вміння забезпечує сформована соціально-громадянська компетентність.

Особливе значення для спортсменів має розвиток екологічної грамотності та здоров'язберезувальної компетентності. Екологічна грамотність означає усвідомлення взаємозв'язку змісту кожного окремого предмета та екології на основі різних даних; ощадне та бережливе ставлення до природних ресурсів, усвідомлення необхідності підтримання чистоти довкілля та дотримання санітарних норм побуту. Здоров'язберезувальна компетентність формується шляхом набуття здобувачами освіти навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, свідомого вибору здорового способу життя, власної думки та позиції стосовно зловживання алкоголю, тютюнових виробів, розвитку фізичної культури особистості та готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій і захисту України.

Засобом формування компетентності збереження здоров'я та фізичної культури є навчальні предмети «Основи здоров'я» (6-9 класи), «Захист України» (10-11 класи), «Фізична культура» (6-11 класи), а також спеціальні курси «Домедична допомога при невідкладних станах під час ліквідації надзвичайних ситуацій», «Юний рятувальник» (6-7 класи), «Спортивне орієнтування» (8-9 класи), «Історія фізичної культури і спорту» (10-11 класи). Основним освітнім ресурсом є навчально-тренувальні заняття, навчальні проекти, завдання соціально-економічного, екологічного змісту; задачі, які сприяють усвідомленню цінності здорового способу життя.

Висновки і пропозиції. З'ясовано, що при формуванні ключових і загальнопредметних компетентностей здобувачів спеціалізованої освіти спортивного профілю актуальною є наскрізна лінія «Здоров'я і безпека». Завданням її реалізації є становлення здобувача спеціалізованої освіти спортивного профілю як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спо-

сіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

Перспективним є визначення форм і методів організації освітнього процесу, що сприяють посиленню внутрішніх і міжпредметних зв'язків для формування ключових компетентностей.

Список використаної літератури:

1. Ажиппо О.Ю. Проблема оптимального співвідношення фізичної і розумової діяльності студентів педагогічних вузів на їх високу якість учбової праці. Сучасна вища освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика. Матеріали науково-практичної конференції. 15-16 вересня 2010 року / За редакцією В.М. Гриньової. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2010. С. 4–6.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/10/08/derzhstandartbazovoioisvityprezentatsiya.pdf>.
3. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 року.
4. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради. 2017. № 38–39, ст. 380.
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради. 2020. № 31, ст. 226.
6. Концепція нової української школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. чл.-кор. НАПН України В.І. Лозової. Харків : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 348 с.
8. Хуторской А. Ключевые компетентности и образовательные стандарты. Эйдос : интернет-журнал. Режим доступу: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

Gunbina S., Marchenko O., Zelenska O. Formation of key competences among applicants of sports specialized education

The article reveals the content of key competencies of applicants for specialized sports education. It has been proved that the competence approach in education determines the activity aspect of the comprehensive development of the individual, the formation of readiness to solve various problems. Taking into account the requirements of state regulations and the generalization of scientific provisions, competence is characterized as a personal feature, that integrates a dynamic combination of knowledge, ways of thinking, views, values, skills, abilities and other traits that determine a person's ability to successfully pursue further educational and future professional activities.

The system of key competencies consists of the command of state and native languages, ability to communicate in foreign languages, mathematical competence, basic competencies in science and technology, information and digital competence, lifelong learning, initiative, entrepreneurship, social, civic competence, awareness and self-expression in terms of culture, environmental literacy and a healthy lifestyle. The key competencies are supported by the individual's subject competencies, namely: communicative, literary, artistic, interdisciplinary, aesthetic, mathematical, as well as competences in natural science, design and technology, information and communication, social science, history and healthcare. The ways and results of formation of linguistic and literary competence as readiness to solve problems of personal and social character, to express thoughts and feelings, to translate cultural and spiritual values, the norms regulating social and communicative relations between representatives of different sexes, generations, nations, promote aesthetic and moral ethical development of personality have been offered insight into.

The significant role of foreign language competence of applicants for specialized sports education who participate in international sports competitions and gatherings has been substantiated. The formation of basic competencies in the field of natural sciences, ecology and health technologies is becoming of particular importance. It has been shown that the formation of key competencies of the individual is supported by the systematic transfer of knowledge, skills and ways of thinking in the context of the implementation of the content of a particular educational field.

The possibilities of educational subjects concerning formation of key competences have been determined. It has been proved that the cross-cutting line "Health and Safety" enhances the key competencies of specialized sports education through the acquisition of environmental literacy and healthcare competence, whose task is to develop skills to preserve, strengthen and use health and care for its condition, conscious choice of a healthy lifestyle, attitude towards alcohol abuse and tobacco products, cultivation of physical culture of the individual, readiness to act in emergencies and protection of Ukraine.

Key words: applicant, specialized education, sports profile, key competence, cross-cutting line, educational resource.